

Dušana Findeisen

Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje

**Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje –
oranje in utrjevanje poti k družbeno zaznani in prepoznani dejavni starosti**

STAROST – izzivi historičnega raziskovanja,
Ljubljana, Inštitut za novejšo zgodovino

8. in 9. november 2016

Povzetek

Dušana Findeisen obravnava razvojno preteklost Slovenske univerze za tretje življenjsko obdobje. Pri tem uporablja in interpretira pisne in avdiovizualne vire zajete iz arhiva te univerze in lastna pretekla objavljena raziskovalna dela. Dejstva razume, jih poskuša razložiti in popisati kot »dejavno vpletena očitvidka«. Popiše zametke odločilne vloge te univerze v slovenskem in mednarodnem prostoru v tri desetletja trajajočem procesu spreminjanja pogleda na starost. Z nekaj izjemami je bila do nastanka te univerze starost v javnem, individualnem in političnem diskurzu obravnavana kot čas odpočitka od življenja in zasluženega pokoja. Starejši so bili označeni kot odpisani ali odsluženi z manj družbenih vezi, izločeni iz poklicnega dela, procesov družbenega odločanja in delovanja. To je čas zgodnjega upokojevanja, medikalizacije starosti in socialno-varstvenega odnosa do starejših, kar izkazujeta tudi takratni zdravstvena in socialno-varstvena politika. Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje si utre pot z ustanovitvijo Ecole du troisième âge, (slov. Šole tretjega življenjskega obdobja) leta 1984 ter z vzporednim strokovnim in znanstvenim ter pedagoškim delovanjem Ane Krajnc, profesorice andragogike. Ana Krajnc mednarodno spremlja izobraževanje starejših, predava o izobraževanju upokojeencev, avtorica pa zgradi poseben izobraževalni program za učenje francoščine, v katerega zajame vprašanje dejavne starosti z vidika potreb pričakovanj in potencialnih transformativnih zmožnosti svojih študentov in ga raziskovalno spremlja. Avtorica predstavi in interpretira začetne korake izobraževanja starejših in univerze za tretje življenjsko obdobje in opozori na konceptualno povezanost takratnega obdobja z današnjim.

Ključne besede: slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje, izobraževanje starejših, prostovoljstvo

Slovenian Third Age University - Its Way Towards Socially Perceived And Recognised Old Age

Abstract

Dušana Findeisen describes the development of Slovenian Third Age University using and interpreting written and audio-visual sources from the archive of this university as well as her own published research studies. ¹She understands facts and wants to interpret them from her point of view of “an actively engaged witness”. The author describes the crucial role played by this university in the international and Slovenian framework during the three - decade process of the changing perception of old age. Before 1984, in public, individual and political discourse, old age mainly appears as the stage of life where people should get rested from life. Older people were looked upon as struck-off and useless with few social ties, excluded from paid work, decision making processes and performing. In those times retirement took place much earlier, old age was over medicalised, social and health protection of older people were privileged, what mirrored in health and social protection policies. In 1984 the development of Slovenian Third Age University started by the establishment of Ecole du troisième âge (Engl. School of the third age) and simultaneously by professional, scientific and pedagogic work of Ana Krajnc, a professor of andragogy. Ana Krajnc studied older people’s education in different countries, gave lectures on pre-retirement education, while Dušana Findeisen designed a special educational programme for learning French. The programme encompassed the issue of active aging dealt with from the point of view of the needs, expectations and potential transformative abilities of her students. She researched the induced practice. In this article the author represents and interprets the beginnings of older people’s education at this third age university and draws attention to the conceptual links between those days and the present times.

Uvod

V 70-ih letih prejšnjega stoletja je bilo izobraževanje v Federativni Jugoslaviji ozko usmerjeno saj je imelo je skoraj izključno eno samo funkcijo: usposabljanje za delo in politično

¹ Findeisen, D. Univerza za tretje življenjsko obdobje v Ljubljani: stvaritev meščanov in vez med njimi. Ljubljana: Društvo za ITŽO, 2010

vzgajati prebivalstvo. Strokovnjaki za izobraževanje odraslih so lahko v svojih stikih v tujini presenečeni spoznavali, kako široko in razvejano je izobraževanje odraslih drugod, npr. izobraževanje za razvijanje športnih navad, za pridobivanje družbene moči, usposabljanje za pisanje romanov ali pesmi, za mir itd. Izobraževanje odraslih je bilo v Sloveniji ideološko podrejeno v razvitejših evropskih državah pa je izhajalo iz potreb ljudi.

Ko je leta 1971 dr. Ana Krajnc, profesorica andragogike na Filozofski fakulteti v Ljubljani opravljala specializacijo iz andragogike na Univerzi v Torontu, na Inštitutu Ontario za raziskovanje v izobraževanju (OISE), je med drugimi, zanjo novimi pojavi v izobraževanju odraslih odkrila tudi izobraževanje starejših. Z izobraževanjem starejših, ki je bilo v Kanadi takrat navzoče že deset let, so v tej deželi uresničevali načelo vseživljenjskega izobraževanja. Tudi sama je v času svoje specializacije v Kanadi sodelovala z 90-letno kolegico Emily McFaulen. In res o vseživljenjskem izobraževanju ne moremo govoriti, če ne govorimo o izobraževanju starejših.

S pojavom izobraževanja starejših se je Ana Krajnc srečala tudi leta 1976 kot članica komisije za komparativno izobraževanje odraslih v UNESCO. Paul Lengrand je na konferenci v Parizu 1970 predstavil univerze za tretje življenjsko obdobje, ko je hkrati predstavljal nadaljevanje vseživljenjskega izobraževanja iz enega življenjskega obdobja v drugo ter pomen včlenjenosti izobraževanja v družbeno tkanje in osebnostno strukturo posameznika.²

Ana Krajnc je izobraževanje starejših teoretično obravnavala v okviru svojih rednih predavanj za študente andragogike in pedagogike na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Leta 1979 je na evropski konferenci v Berlinu sodelovala s prispevkom "Predupokojitveno izobraževanje v Evropi" (angl. Preretirement Education in Europe). Tovrstne prakse v domačem okolju nismo poznali, zato je pojav obravnavala na osnovi raziskav tujih inštitutov. Še več, Ana Krajnc je v začetku osemdesetih let prejšnjega stoletja izobraževanje starejših sistematično vpletala v predavanja o vseživljenjskem izobraževanju. Izobraževalne centre podjetij je seznanjala s predupokojitvenim izobraževanjem, delavskim univerzam in Ministrstvu za šolstvo RS pa je izobraževanje starejših predstavljala kot posebno fazo

² "Izobraževalni program nima vrednosti, če ne upošteva konkretnega posameznika, marveč upošteva nekakšnega občega in abstraktnega človeka, če ne upošteva vseh razsežnosti posameznikovih potreb. Če se to zgodi, tedaj tudi učitelj opusti svojo tradicionalno podobo in postane odrasel med drugimi odraslimi, tisti, ki ima svoje znanje in neznanje, svoje zmožnosti in nezmožnosti" An Introduction to Lifelong Education, Pariz: UNESCO, 1970.

vseživljenjskega izobraževanja. Udeleženci so se zamisli o izobraževanju starejših pogosto nasmihali, vendar je utopija tistega časa kmalu postala resničnost.

Zamisel o izobraževanju starejših ter univerzi za tretje življenjsko obdobje pri nas pa se je hkrati leta 1984 rojevala tudi drugače in na drugem mestu, v Centru za tuje jezike, kjer je takrat poučevala francoščino po analiziranih govornih potrebah Dušana Findeisen, avtorica tega prispevka.

Odnos do starosti, starejših in njihovega izobraževanja

Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje je bila zasnovana leta 1984 z neformalno Šolo tretjega življenjskega obdobja znotraj Centra za tuje jezike na Vilharjevi cesti v Ljubljani. Ustanovo je takrat vodila zamisli naklonjena direktorica Dašenjka Komac, ustanova sama pa je veljala za najboljšo svoje vrste v Jugoslaviji, za prostor številnih inovacij, valilnico univerzitetnih učiteljev, avtorjev učbenikov itd. V centru so se izobraževali znanstveniki, politiki, direktorji podjetij, novinarji, raziskovalci, zvečine srednjih let, dobro umeščeni v družbeno tkivo. Med študenti francoščine sta se “pojavi” tudi dve gospe, upokojeni, stari šestdeset let in več, formalno nizko izobraženi, zavzeti za učenje, vedoželjni, za kateri je veljalo: “Oni dve prihajata le toliko, da se oblečeta in prideta med ljudi”. Kasneje, leta 1984, pa sta se Milica Rituper in Bronislava Novak uvrstili tudi med prvih šest študentov Šole za tretje življenjsko obdobje, toda stavek se je avtorici vtisnil v spomin. Izkazoval je ne le odnos do izobraževanja odraslih, ki je takrat praviloma bilo zvezano z delom in bolj malo z življenjem, marveč tudi slabšalni pogled na starejše, ki je do neke mere, kljub našim naporom, preživel vsa tri desetletja, kar obstaja Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje. Če se v prostem času izobražujejo zaposleni odrasli, je to resno in spodbudno dejanje, če se izobražujejo starejši, je to nekakšna igra, ki ne spreminja njih samih, njihovih socialnih vlog in družbenega okolja, je razmišljanje, ki ga, tako se zdi, ni moč izkoreniniti brez globlje družbene transformacije in ustrezne politike.

Starejšim so bili v osemdesetih letih v družbenem in političnem diskurzu namenjeni določen slog življenja, socialni vlogi babice in dedka, nekaj pristočasnih dejavnosti kot so klekljanje, ribarjenje, prepevanje v zboru, nekaj zdravstvenih predavanj in predvsem praktično merjenje krvnega tlaka ter izleti upokojenskih društev. Predvsem pa so bili starejši potrebni skrbi in pomoči, istovetilo se jih je z njihovim pregovorno slabim zdravjem. “Danes je dan starejših.

Ob desetih bomo poslušali oddajo o demenci”, so dejali 1. oktobra leta 1985 na nacionalnem radiu. Normalna starost je namreč bila zvedena na bolezensko starost.

V to stanje obravnavanja starosti kot devolucijo, upad, izgube itd. je posegla univerza z razvojnim pogledom na starejše in njihove zmožnosti. Za nekatere je bila moteča: “Pustite starejše pri miru, saj imajo že tako dovolj dela z vnuki”. Od začetka se je drži očitek, da gre za elitistično ustanovo, učenje starejših pa, verjamejo nekateri, je namenjeno njim samim, univerza je namenjena druženju, izobraževanje je zgolj privesek. “Nekaj starejši morajo početi!”, ali pa: “Kaj vam bo francoščina? Na onem svetu je ne boste potrebovali!” so govorili nekoč. Še več, če pogledamo danes na spletno stran te univerze (www.utzo.si) vidimo, da ta odnos odzvanja še danes:

“Včasih slišimo, da je univerza prostor izobraženih, privilegiranih(...) Univerza je univerza vseh! Zakaj bi morali dokazovati, da smo revni, da smo skromni, potrebni pomoči, neuki, osamljeni, da bi imeli pravico do izobraževanja in znanja?”

Pa vendar je v tridesetih letih prišlo do spremembe v družbenem in političnem diskurzu. Izobraževanje starejših je postalo z delom vseh, ki so pričeli delovati na tem področju (muzeji, knjižnice, centri za socialno delo, nevladne organizacije, visokošolske ustanove, stanovska društva, društva upokojencev, Inštitut Antona Trstenjaka itd, v zadnjem času tudi dnevni centri dejavnosti starejših in nastajajoči medgeneracijski skupnostni centri) in s širjenjem izobraževanja odraslih v družbeno marginalizacije skupine pod vplivom evropskih politik in politike dejavnega staranja priznано, a politične podpore je deležno le v izjemnih primerih, še najraje takrat, ko je prepuščeno delovanju prostovoljcev. Izobraževanje starejših je še zmeraj obravnavano kot dejavnost “naključnega” in ne kot dejavnost “resnega” prostega časa. Proti temu pogledu se zavzema tudi besedilo na spletni strani www.utzo.si.

“Univerza za tretje življenjsko obdobje v Ljubljani ni niti elitistična univerza, niti filozofska kavarna, niti ponudba izobraževalnih storitev za starejše, ki se jih poslužujemo in jih opuščamo, kadar in kakor želimo, kot da gre za filmsko predstavo ali katero drugo prostočasno dejavnost. Zahteva odločitev za izobraževanje, odgovornost, kontinuirano sodelovanje vseh.”

Na univerzi smo zmeraj bolj prepričani, da marginalizirane družbene skupine potrebujejo ambiciozno izobraževanje, podprto z raziskovanjem, svetovanjem, izobraževanjem mentorjev,

javno kampanjo, strokovnimi in znanstvenimi publikacijami in internacionalizacijo delovanja. Počivati mora na profesionalnih kriterijih in vrednotah. Vsa ta prepričanja smo pričeli uveljavljati leta 1986, ko je univerza postala študijski primer dobre prakse Evropskega sveta in jo je obiskala študijska delegacija te organizacije.

Delegacija Evropskega sveta na obisku, september 1986

Leta 1987 smo bili prepričani, da je za področje izobraževanja starejših potrebno razviti več disciplinarno teoretično znanje in ga povezati z zahtevami prakse ter veščinami, ki jih je moč pridobiti le v praksi izobraževanja starejših. Področje je potrebno profesionalizirati.

Dejavnosti izobraževanja starejših se pojavljajo v več državah Evrope, a današnja Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje ima ob ustanovitvi leta 1986 eno prepoznano posebnost. Z njo smo si izobraževalci odraslih in andragogi želeli usmeriti pozornost na potrebo, da naj se kultura vrne v takratno usmerjeno izobraževanje v šolah, da naj se upošteva posameznika, da naj se da posamezniku, ki se uči, moč odločanja in so-oblikovanja izobraževalnega programa, naj se mu vzgoji odgovornost za lastno izobraževanje in učenje.

Z izobraževanjem starejših smo želeli vplivati na izobraževanje nasploh. Tudi v ta namen je Ana Krajnc pripravila izobraževalni program za prihodnje mentorje in voditelje izobraževanja starejših. Izvajala ga je skupaj z Dušano Findeisen ter gosti Mirjam Milharčič Hladnik, psihologom Janekom Muskom, hrvaškim psihologom Pavaom Brajšo. Dušana Findeisen je zamisel širila na Poletni Andragoški šoli v Puli leta 1987.

Začetki izobraževanja starejših so bili v Centru za tuje jezike v Ljubljani

Leta 1984 so bili v centru za tuje jezike, CTJ številni predavatelji izobraženi v tujini. Spremljali so razvoj jezika in kulture tudi po povratku v Jugoslavijo, tako tudi avtorica. Vsakoletno enomesečno dopolnilno izobraževanje na različnih francoskih univerzah jo je v Centru pedagoških študij, CIEP v Sèvresu privedlo tudi do srečanja z Annie Monnerie, avtorico učbenika francoščine Intercodes, ki je temeljil na pisnem jeziku, največkrat na člankih iz dnevnika Le Figaro. Ta učbenik je avtorica pričela uporabljati kot učbenik francoskega jezika v svojem jezikovnem centru. V tem učbeniku je našla tudi modul o starosti in starejših, o odhodu v pokoj, o tem, kako se tedaj vezi z delovnim okoljem pretrgajo, kako človeku preostane zgolj, da živi umirjeno, umaknjeno življenje in se morebiti ukvarja z nenevarnimi športi. Ob tem učnem modulu pa je odkrila še enega, o prvi univerzi za tretje življenjsko obdobje v Toulousu, ki je nastala na tamkajšnji Fakulteti za družbene vede. Pisalo je, da univerza poteka med študijskimi počitnicami, ko se izpraznijo univerzitetni prostori; da profesorji sodelujejo vsak s svojo temo, oziroma predavanjem; da je ustanovitelj te univerze Pierre Vellas, profesor mednarodnega prava na tej fakulteti. Ko je bila poleti 1987 na izobraževanju na Univerzi v Montpellierju, je Pierra Vellasa tudi obiskala, od njega zvedela več, npr. da je uvajanje univerze poželo igrano nezanimanje kolegov, prezir, a tudi navdušenje mnogih, predvsem pa v letu 1973 podporo socialistične vlade François Mitteranda. V letu dni je nastalo v Franciji 63 univerz za tretje življenjsko obdobje, "kolektivno družbeno osvobajanje starejših" na temelju znanja in kulture pa je postala ena od tez francoske vlade. V tem času je avtorica prvič začela razmišljati o tem, da so univerze za tretje življenjsko obdobje tudi nosilke drugačnega družbenega pogleda na starost, da vodijo v spremenjene politike, da omogočajo državljansko delovanje za večjo enakost, prepoznavnost starejših, za njihovo socialno identiteto, ekonomske in socialne pravice, da ne gre le za na izobraževalno ustanovo omejen proces, ki sproža osebno rast in vrača kulturo v izobraževanje. V francoski pedagoški misli se namreč kritična pedagogika povezuje s širjenjem možnosti za demokratično politiko in dinamiko odpora, z večanjem možnosti za družbeno delovanje in spremembe.

Pierre Vellas me je opozoril, naj univerze za tretje življenjsko obdobje ne vežemo uradno z Univerzo v Ljubljani, da se ognemo ovir glede pridobivanja mentorjev, ki bi v slednjem primeru morali biti habilitirani v nazive, kar pa jih ne naredi nujno tudi dobre mentorje za izobraževanje starejših. Tudi iz tega vzroka je Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje danes nevladna organizacija, samostojen socialni subjekt, s katerim se starejši študenti lahko istovetijo, kajti je tudi v njihovih rokah. Kljub opozorilom smo večkrat

poskušali univerzo spremeniti v javni zavod, misleč, da je v tem njena trajna prihodnost. V času svojega mandata nam je ljubljanska županja Vika Potočnik svetovala privatizacijo te nevladne organizacije, v zakulisju je na Ministrstvu za izobraževanje RS v letu 2011 teklo razmišljanje, da se univerzo za tretje življenjsko obdobje "podržavi", a se ji ne nakloni javnega financiranja.

Od leta 1984 do leta 1986 je v Centru za tuje jezike tekel program francoščine za starejše. Le enega študenta smo pridobili z oglasom, druge z osebnim stikom. Metoda osebnega povabila in stika je bila živa še nekaj let po ustanovitvi univerze leta 1986. V izobraževanje so otroci vabili svoje starše in njihove prijatelje. Prva leta so se prihajali študenti vpisat v dvojicah: s prijateljem, sosedom, sorodnikom. V dvoje so imeli več poguma.

Prvi študenti na študijskem obisku na Dolenjskem, maj 1985

Leta 1984 se oblikuje skupina študentov - Jože Penca, nekdanji partizan, ekonomist in ustanovitelj trgovinskega podjetja Komerc in galerije Komerc, Mirko Jeglič inokorepondent v pokoju, Miša Kusturin in Vasta Voljč na Univerzi v Zagrebu diplomirani farmacevtki, Bronislava Novak, poštna uradnica in Milica Rituper, gospodinja, ki je zaključila »samo osnovno šolo«, kot je sama dejala – ki si prizadeva za ustanovitev univerze za tretje življenjsko obdobje, da ne bi ta prvi program francoščine za starejše v Federativni Jugoslaviji, ta prvi poskus, ostal zgolj bežna epizoda v zgodovini izobraževanja odraslih.

Dušana Findeisen je skupaj s študenti preizkušala vsebine izobraževalnega programa, metode učenja in poučevanja, izstopanje v javni prostor, uvajanje ritualov, prostovoljstva, vodenje institucionalne analize (odkrivanje ustanov, s katerimi bi bilo v prostoru vredno sodelovati), javne demonstracije učenja na oddelku za romanske jezike na Filozofski fakulteti v Ljubljani

in na seminarjih za prihodnje voditelje in mentorje. Učenje v predavalnici se prične širiti v druge, tudi javne in domače prostore. Skupina in izobraževanje starejših pričenjata doživljati odzive nase. Oblikuje se spoznanje o pomenu izstopa v javnost, za vse družbeno marginalizirane skupine, ne le starejše. Skoraj tri desetletja kasneje se na mednarodni konferenci 10. Julija 2012, ki jo je organiziral Center za splošno znanstveno dopolnilno izobraževanje (ZAWiW) Univerze v Ulmu potrdi ta teza, podprta z razpravo Hannah Arendt in Jürgena Habermasa o pomenu javnega prostora. »Živeti povsem zasebno življenje pomeni predvsem, da nam je odvzeto tisto, kar je bistveno za zares človeško življenje. Pomeni, da nam je odvzeta resničnost, ki izhaja iz tega, da nas drugi vidijo in slišijo. Naša resničnost tedaj, nasprotno, izhaja iz tega, da z drugimi nismo »objektivno« povezani-da smo z drugimi povezani ali od njih ločeni z vrsto skupnih reči. Še več, če nismo povezani, ne moremo narediti nekaj, kar bi lahko trajalo dlje od našega življenja.«³

Že leta 1984 študenti sodelujejo pri vseh javnih nastopih, na vseh okroglih mizah kot državljani, kot vez med seboj, civilno družbo in oblastjo, s katerimi jih povezuje, ali od katerih jih ločuje vrsta skupnih reči.

Odločitev, da počakam preden se pozpnem na ramena prednamcev

Po navdihu: "Uvedli bomo izobraževanje starejših", načrtu, ki se mi je porodil pri mojem delu profesorice francoskega jezika za odrasle v Izobraževalnem centru za tuje jezike (CTJ), sem se odločila, da teorij vsaj dve leti ne bom jemala v roke. Moja želja je bila, da se navdihnem in hipoteze preverjam, s širokim eklektičnim branjem književnih del, z gledanjem filmov, z branjem psihološke in didaktične literature, zgoj ob živih sogovornikih.

Starost je bila še dolgo po letu 1984 v Federativni Jugoslaviji pretežno "medikalizirana", kar je zakrilo raznolike potrebe starejših, tudi tiste višje, po samo-aktualizaciji itd. Četudi je bil moj motiv pri uvajanju izobraževanja starejših, oziroma programa francoščine za starejše, podkrepjen z jasnim občutkom družbene nepravilnosti do starejših na ekonomski, kulturni, simbolni in politični ravni, čeprav se mi je zdelo, da bi starejši morali imeti enake razvojne možnosti kot zaposleni srednjih let, sem se sprva posvetila predvsem preučevanju obstoječega stanja in prepričanj glede starosti, staranja in starejših samih. O starosti sem sama tako kot

³ Arendt, H. *The Human Condition*, Tantor Media, 2012.

drugi razmišljala stereotipno, le da moji stereotipi niso bili negativni, marveč sem starejše gledala dokaj neobjektivno, skozi prizmo primitivne idealizacije, kar je po drugi strani spodbudilo njihovo zavzemanje za učenje, za Ecole du troisième âge in kasnejšo univerzo. Kasneje, še posebno v času mojega ekspertnega delovanja v Age Platform Europe v letih od 2008-2013, sem zavzemala enako stališče. Politike morajo temeljiti na pravih vprašanjih, na ljudeh in potrebah njihovega okolja, če želijo biti uspešne. To velja tudi za politiko starosti in staranja, politiko dejavnega staranja, ali v zadnjem času, denimo, ekonomsko politiko srebrne ekonomije, zdravstveno ali socialno varstveno politiko, kmetijsko politiko, politiko prostega časa, skratka vse politike, ki se v starajoči se družbi morajo ukvarjati s starejšimi in povezanostjo družbe. V ilustracijo naj povem, da je evropska politika dejavnega staranja v začetku pomenila le daljšo delovno dobo, ni pa priznavala prostovoljnega dela starejših. Konferenca slovenskega predsedstva "Medgeneracijska solidarnost za družbe sožitja in socialne povezanosti", v času od 28. – 29. aprila 2008 na Brdu pri Kranju, ki naj bi obravnavala dejavno staranje, je bila posvečena tudi dolgotrajni oskrbi starejših.

Različne teorije so kasneje vplivale na razvoj Slovenske univerze za tretje življenjsko obdobje, pravzaprav so le potrdile naša lastna spoznanja. Koristnost neke teorije merimo po tem, koliko nam razloži sedanost in kako dobro napove prihodnost. Za razumevanje starosti in staranja se danes naslanjamo na vrsto teorij, ki so vse značilne za družbena stanja v času njihovega nastanka. V času, ko je nastajala Ecole du troisième âge nisem poznala teorije dejavnosti in tako ni mogla vplivati name je pa bila najbližja našim hotenjem. Teorija dejavnosti temelji na konceptu dejavnosti, človekovega dela, ki ga Marx označi kot dejavnost, ki spreminja naravo človeka. Ko človek vpliva na naravo, s tem hkrati spreminja svojo naravo. Dejavnost lahko obravnavamo, kot začetno kategorijo, ki oblikuje naše socialno bitje. Koncept dejavnosti je več disciplinaren, uvršča se med osrednje koncepte humanističnih ved kot sta družbena razmerja in komunikacija Lahko bi dejali, da je dejavnost edini način človekovega zgodovinskega in družbenega obstoja in njegovega razvoja. To je pomembno sociološko spoznanje. Drugo spoznanje v neposredni povezavi s prvim pa je, da se kolektivna in individualna dejavnost izražata v materialnih, duhovnih in družbenih razmerjih.

Tej teoriji nasprotna se zdi teorija izpleta (angl.theory of disengagement), ki sta jo razvila Robert Kastenbaum in Elaine Cumming na temelju študije opravljene na vzorcu 251 odraslih med 50-tim in 90-tim letom starosti, med letom 1957 in 1960. V raziskovalnem vrcu so bili zdravi ljudje, preskrbljeni do te mere, da so si lahko zagotovili neodvisnost. Teorija izpleta

trdi, da v takšnih okoliščinah poteka proces dezangažiranja med starejšimi in drugimi ter družbenim sistemom. Ta proces prične starejši človek sam ali ga prične družbeni sistem. Ko se zaključi, človek zapusti stanje ravnotežja značilno za njegovo srednje obdobje in ga nadomesti z večjo oddaljenostjo in spremenjenim opornim sistemom ter z novimi oblikami družbene solidarnosti. Polno angažiran in vpleten človek deluje v vrsti socialnih vlog v sistemu družbene delitve dela in se počuti obvezan, da izpolni pričakovanja partnerjev, ki skupaj z njim igrajo posamezno vlogo. Angažiranost je različna. Lahko se zgodi, da se starejši človek široko angažira v vrsti družbenih sistemov, ki malo vplivajo na družbo ali pa se angažira »globoko«, prevzemajoč vloge, ki imajo vpliv na nastajanje posameznih politik. Lahko je tudi simbolično angažiran kot pesnik, znanstvenik, umetnik, domoljub, kot intelektualec, ki »v politične borbe vloži svojo avtoriteto in vrednote povezane z njegovo stroko kot je vrednota zagovarjanja javnih interesov in resnicoljubnost ali poštenost«. ⁴ Proces izpleta ali dezangažiranja prihaja z več strani in mora biti usklajen z značilnostmi starejših in družbe.

Emmanuel Levinas razvije teorijo odgovornosti ob prisotnosti obraza drugega. Jaz ne more preživeti sam zase. Pomena svojega obstoja na tem svetu človek ne more najti znotraj sebe ali v ontologiji podobnosti z drugimi. Človek mora prevzemati odgovornost.

Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje je rasla kot prostovoljska organizacija, sprva leta 1986 kot organizacija strokovnjakov prostovoljcev, ki so bili pripravljene dati svoje znanje in čas skupnosti, kasneje kot organizacija, ki počiva tudi na prostovoljnem delu starejših študentov. Prvotni študijski krožki, temeljna demokratična oblika izobraževanja, so se razvili v samo-organizirane študijske skupine, ki počivajo na načelu vzajemnosti in proste izbire. V času, ko smo uvedli študijske krožke in animatorje (študente prostovoljce, odgovorne za skupino) smo že verjeli v to, da se odgovornost znotraj skupine lahko podaljša v družbeno odgovornost, ki se sicer, zaradi pomanjkanja socialnih vlog v starosti razrahlja.

Leta 1998 se univerza zahvaljujoč spodbudam in vztrajnosti andragoginje Alijane Šantej nazadnje izloči iz okvira Andragoškega društva Slovenije, kjer je pričela kot sekcija društva ter postane samostojno *Društvo za izobraževanje za tretje življenjsko obdobje*. To je tudi čas, ko ima prvič lastne najete prostore na Poljanski cesti 6. Vse dotlej je gostovala na približno 40-tih lokacijah v mestu; na Filozofski fakulteti v Ljubljani, v Univerzitetnem kliničnem

⁴ Bourdieu.P. "For a scholarship with Commitement". V: Profession 2000. Modern Language Association.

centru v Ljubljani, v podjetju Avtotehna na današnji Slovenski cesti, v ustanovi Univerzum, v Šolskem muzeju, v Mestnem muzeju in drugod. Povsod so tekli študijski krožki kot temeljna oblika in metoda izobraževanja. Na osnovni šoli Milana Jarca in v občinski stavbi Bežigrad v Ljubljani pa v Narodni galeriji in drugod, povsod, kjer so naši študenti ohranili vezi s svojo nekdanjo delovno organizacijo.

Medgeneracijski študijski krožek novinarstva pod vodstvom mentorice Mance Košir je potekal na

Priprave na izobraževanje starejših so trajale nekaj mesecev. Najteže je bilo zbrati študente, najti starejše, ki bi se radi organizirano učili in ne bodo mislili, da gre za potegavščino. Jure Apih iz Delove agencije STIK pripomore k oblikovanju oglasa izhajajoč iz tez, ki jih je pred tem o izobraževanju starejših napisala avtorica.

Oglas naj bi bil prepričevalen, pomirjujoč, zapeljujoč. »Priložnost pa minljiva«. Besede »upokojenec« smo se ognili, slabšalno bi zvenela. »Učiti se pomeni biti mlad. Francoščina za starejše. Za tiste, ki niste več aktivno zaposleni«. Na oglas so se oglašali mladi, kajti »starejši« ni pomenilo kaj dosti. A pravih starejših ni bilo, razen 75 let starega Mirka Jegliča, ki se je nazadnje le prišel vpisat. Pogovor z njim je razblinil nekaj mojih optimističnih in nepreverjenih tez. »Ko gre nekdo v pokoj, navadno ne odhaja z lepimi spomini na odhod«, je bilo moje spoznanje. Vzpostavljati potrgane družbene vezi med zaposlenimi in upokojenimi ne bo lahko!

Kasneje leta 1987 se je iz tega spoznanja razvilo naše prvo predupokojitveno izobraževanje za Univerzitetni klinični center v Ljubljani, ki so ga tam zaposleni, z izjemo nekaterih, doživeli kot odpis samih sebe. Razumljivo, pojav je bil nov! »Kje se srečamo!« so se kasneje

spogledovali tudi vodje območnih skupnosti Gospodarske zbornice na predupokojitvenem izobraževanju zanje leta 1989. Zanimivo je bilo slišati njihove načrte za čas po upokojitvi: »O tem bom razmišljal kasneje.« Ali pa: »Gradil bom novo hišo«. »Pisala bom pravljice za otroke«. Postalo je jasno, da so ženske bolj opremljene za nadaljevanje življenja po upokojitvi kot moški, da bo moške težko pritegniti in če že, vsebine ne bodo smele biti kognitivne, marveč naj bi razvijale bolj ročne ali organizacijske spretnosti. Za ženske bo izobraževanje postalo način življenja prej kot za moške. Dosti kasneje smo spoznali, da mora predupokojitveno izobraževanje zajeti hkrati delodajalce, zaposlene starejše delavce in njihove družine, pa tudi, da mora takšno izobraževanje omogočiti zaposlenim, da razmislijo, če ne bi bilo bolje, da še ostanejo na delovnem mestu.

Prihodnja univerza se je razvijala še preden je bila uradno ustanovljena

Leta 1985 je potekala odmevna konferenca o izobraževanju starejših odraslih v Cankarjevem Domu v Ljubljani. Novinarjem se je zdel nov pojav zanimiv, mediji so bistveno pripomogli k širjenju zamisli o izobraževanju starejših in premagovanju zastarelega stereotipnega pogleda na starost. Zamisel o izobraževanju starejših se je iz Slovenije razširila tudi v druge republike Federativne Jugoslavije; pod vplivom in ob podpori Slovenske univerze za tretje življenjsko obdobje so nastale tudi univerze v Zagrebu, Beogradu in Skopju. V Sloveniji pa so ljubljanski univerzi sledile univerza za tretje življenjsko obdobje v Velenju, Mariboru, Slovenj Gradcu, Idriji, Kranju, Novi Gorici, Novem mestu, Piranu in druge.

Število študijskih skupin, študentov in mentorjev je zmerno, a vztrajno naraščalo. Leta 1986 je na Univerzi za tretje življenjsko obdobje v Ljubljani delovalo šest študijskih krožkov, v katerih se je izobraževalo 49 starejših študentk in študentov. Poleg francoščine so se učili še angleščine, keramike, slikarstva in ornamentike, novinarstva, spoznavali so novosti v svetu. Še istega leta je bila pri *Andragoškem društvu Slovenije* ustanovljena *Sekcija za izobraževanje starejših*, s tem pa tudi prva Univerza za tretje življenjsko obdobje. V tej organizacijski obliki je univerza delovala vse do leta 1998, ko je bilo ustanovljeno samostojno Društvo za izobraževanje za tretje življenjsko obdobje.

Po uradni ustanovitvi leta 1986

Leta 1986, po uradni ustanovitvi univerze za tretje življenjsko obdobje upokojena kirurginja Marinka Kremžar postane druga predsednica univerze. Intenzivira se javna kampanja, ki ne

zastane nikoli, vse do današnjih dni, ob tem pa spoznanje, da izobraževanje marginalnih družbenih skupin ni uspešno, če spreminja le učeče se same, marveč mora hkrati spreminjati tudi razmišljanje javnosti, strokovnjakov in odločevalcev na vseh ravneh.

Univerza za tretje življenjsko obdobje

Za učenje ni nikoli prepozno

Življenjska naglica, razvoj znanosti in tehnologij, splošni napredek ter socialni in kulturni razvoj so bili v drugi polovici našega 20. stoletja tako hitri, da je posamezniku le s težavo uspelo dobiti časa za razmišljanje in pridobivanje tega časa — taji je na splošno gledano komaj sposoben in uspešen na področju svojega lastnega vsakdanjega dela in ustvarjanja; predvsem pa mu je vedno primanjkovalo časa za njegova lastna intelektualna hopenja in izražanja še drugih (izvenpokolnih) sposobnosti.

In kdaj se človek po učitelno končani delovni dobi umakne v pokoj, na sredini se pri dobri zdravju, odnose s seboj brez dvornih veliko nakopičenega znanja in izkušenj — večinoma obsej ostaja neizkoriščeno in nikomur več v pomoč. Z upokojitvijo pa se pojavi v zadovoljivo vsakega posameznika seveda poleg številnih problemov tudi oblika prostega časa, kar ponuja lepe priložnosti in velike možnosti za ukvarjanje z drugimi, tudi novimi dejavnostmi, če le hoče in ima voljo učiti in izobraževati se v svojih neizpoljenih hopenjih ali pa dati drugim iz svoje zakladnice znanja.

Ni nujno in daleč moramo biti od dovedenega gledanja, da so upokojenci odslužena generacija in naj bi bili zato odinjeni na obrobje, čakajoč samo še mesečno pokojnino in svoj konec na ta ali oni način, ob takem ali drugačnem »končku« — ali ob vsprajni konati svoj najbližji okolici, t. j. otrokom in vnukom. Na srečo je ta čas pasivnosti že za nami!

Današnji čas nam ponuja že vse drugačne možnosti za ponovno izzema novo aktivno življenje, potem ko smo preživel prvo življenjsko obdobje v loških klopeh in nato še drugo obdobje delovnih obveznosti. To nam dokazuje številne naprednejše družbe, ki v skladu s programi UNESCO skrbijo za starejše in stare ljudi, jih obvezno pripravljajo na upokojevo, usmerjajo dejavnosti za njih, predvsem pa uvajajo in izvajajo konkretne programe za izobraževanje starejših v okviru UNIVERZE ZA TRETJE ŽIVLJENJSKO OBDOBJE — to oblika izobraževanja je v zahodni Evropi že mnogi let znana in se je že močno uveljavila.

In pri nas?

Za naše razmere in potrebe pripravljajo novosti s tem v zvezi strokovnjaki z različnih področij: andragogi, psihologi, sociologi, gerontologi, predstavniki Zveze društev upokojencev, delavskih univerz, centrov za socialno delo, domov za starejše občane — vsi združeni v ANDRAGOŠKO DRUŠTVO SLOVENIJE. V okviru tega društva in Filozofske fakultete ter ob sodelovanju Doma starejših občanov občine Selška so v začetku februarja letos priredili razgovor in ustanovni zbor (poročilo o njem je bilo objavljeno v TV oddaji), z namenom, da pripravijo koncept, konkreten program izobraževanja starejših v Sloveniji in osredinijo vse javnost z začetki te dejavnosti pri nas. Hkrati je bila ustanovljena sekcija andragoškega društva, katere naloga je pospeševanje in nadaljnji razvoj izobraževanja starejših, priprava in usposabljanje mentorjev za delo s starejšimi in upokojenci. No, in med zanimivimi programi je tečaj učenja francoščine. Je ta poteka že dolgo leto kot eden od programov UNIVERZE ZA TRETJE ŽIVLJENJSKO OBDOBJE pri izobraževalnem centru za poučevanje tujih jezikov v Ljubljani na Višňovski cesti. Pripravljajo še tečaj iz novinarstva (usposabljanje upokojencev za dopisništvo), seminar za usposabljanje mentorjev za vse Slovenijo z začetkom v marcu. Sem spada še program Vrhovkarstvo Emona. V nastajanju pa so še drugi programi, na željo zainteresiranih starejših občanov in upokojencev, na primer krožki s kulturnimi dejavnostmi.

Možnosti za udeleževanje in uveljavljanje po lastni izbiri je zares že sedaj veliko; odprajo pa se seveda še druge, posistaj prirejajo oblike izobraževanja za starejše ljudi. V društvu in sekciji pričakujejo ideje in predloge posameznikov, ki v tej smeri že razmišljajo, in upokojencev, ki bi želeli pripravljati programe za upokojence.

Za konec našega prvga razmišljanja bo kar primerno poudariti naslednje: prav vsi (ne samo starejši) moramo spreminiti našo miselnost in opusti do sedanje razumevanje upokojenjskega statusa, ko se morajo starejši, pa včasih tudi malo manj stari, lučje umakniti s pečatom upokojenstva kot nezanimivi za družbo. Svojem letom navkljub morajo vsi starejši v korak s časom, napredkom znanosti in razvojem družbe, se aktivno samopotrjevati na različnih interesnih področjih, tudi z novimi znanji. Naj stari modrost učijo, da ni nikdar prepozno za obsejni in mnogi svojih neizpoljenih želja po znanju bodo starejši lahko uresničili s programi UNIVERZE ZA TRETJE ŽIVLJENJSKO OBDOBJE.

P. S.: Sedaj UNIVERZE ZA TRETJE ŽIVLJENJSKO OBDOBJE je v Domu za starejše občane Marije Drakler v občini Selška (Bjadčeva 15, tel. 572-464); strokovni in vodni delavci doma nudijo pomoč pri delu, pripravi in izvedbi programov ter dajejo tudi vse informacije.

Dr. Marinka Kremžar

tribuna 11

Članek Marinke Kremžar v lokalnem časopisu Tribuna.

Arhiv Slovenske univerze za tretje življenjsko obdobje, 1986

V javni kampanji sodelujemo vsi, ki to želimo. V javnosti ne nastopamo kot posamezniki, marveč kot skupnost, ki jo lahko predstavlja kdorkoli od nas. Pisma, ki jih pošiljamo v imenu univerze, lahko podpiše kdorkoli od nas, pisec vsekakor, hierarhije takrat še ne poznamo. Ta se neizogibno razvije v rastjo univerze v Ljubljani in mreže univerz po Sloveniji. Zahtevajo jo vsi od študentov do vodij univerz po Sloveniji. Pričakuje jo javnost, kajti univerza je nevladna organizacija, ki mora negovati svojo strukturiranost, organiziranost, zunanjo podobo, nad čemer v največji meri bedi Alijana Šantelj, vodja univerze v Ljubljani, ki je na univerzi zaposlena že 32 let. Zmeraj znova, na našem *Mednarodnem festivalu Znanje in kultura starejših*, kar je bila njena zamisel, ali na nedavni jubilejni prireditvi *Njenih trideset let*, denimo, se povabljeni čudijo profesionalno pripravljene prireditvi. Nevladne organizacije nosijo stigma ljubiteljstva oziroma neprofesionalnosti, četudi jo vodijo še tako usposobljeni strokovnjaki. Stigma je dvojna ali trojna. Stigmatizirana je univerza, ker izobražuje starejše,

naj imajo ti še toliko znanja in sposobnosti, zato ker si pomaga s prostovoljci, četudi so tudi prostovoljci vidni strokovnjaki vseh vrst in tretjič zato, ker je nevladna organizacija, ki deluje v državi z manj razvito civilno družbo. S to stigmo se Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje še zmeraj spoprijema, četudi ima danes delujočo in razvito mrežo 52-tih univerz in je študentov preko 21.000, mentorjev več kot tisoč in prostovoljcev prav toliko, četudi je popeljala slovensko izobraževanje starejših v evropski vrh.

Že od začetka delovanja je bil eden glavnih ciljev ta, da se izobraževanje starejših razširi po vsej Sloveniji in ne ostane le v glavnem mestu. V študijskem letu 1985/86 je tako potekal enoletni program usposabljanja bodočih vodij in mentorjev univerz za tretje življenjsko obdobje iz vse Slovenije. Vabljeni so bili predstavniki centrov za socialno delo in domov starejših, pa tudi diplomirani andragogi, za katere je usposabljanje pomenilo specializacijo.

Slovenska univerza danes

Danes je *Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje* nevladna organizacija državljanske narave. Ima štiri sekcije: mrežo univerz za tretje življenjsko obdobje (52 univerz po Sloveniji), Univerzo za tretje življenjsko obdobje v Ljubljani, Inštitut za raziskovanje in razvoj izobraževanja ter Inštitut za disleksijo. Doslej je sodelovala v 18-tih evropskih projektih. Ukvarja se z izobraževanjem starejših, izobraževanjem o starejših, usposabljanjem za prostovoljstvo v kulturi (razvila je mrežo kulturnih mediatorjev v muzejih, bolnišnicah, botaničnih vrtovih). Ukvarja se z založništvom specializiranih publikacij. Ima specialno knjižnico. Univerza ima tudi lastne publikacije. Je članica številnih slovenskih in mednarodnih organizacij na področju izobraževanja starejših. Ustvarila je možnosti za predajanje in izmenjavo znanja za številne mentorje različnih starosti, vodi usposabljanje za specializante na področju izobraževanja starejših. Ima svoj mednarodni bienalni Festival Znanja in kulture starejših. Je sedež usposabljanja mladih študentov andragogike. O njej in njenem delovanju obstajajo številne raziskovalne diplomske, magistrske, doktorske naloge. Univerza daje vse več poudarka državljanskemu delovanju starejših.

Zaključek

Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje se rodi kot odziv na družbene spremembe, ki se že nakazujejo v takratnem družbenem trenutku okrog leta 1984, in manj eksplicitno tudi

kot odziv na starajočo se družbo. Iz centralno vodene države s socialističnim gospodarstvom se rojeva potreba po tem, da ljudje bolj vzamejo svojo usodo v svoje roke. Leta 1984 je bilo izobraževanje izrazita domena države in preporod je bil mogoč le na izobraževalnem področju, ki ga država ni poznala in ga ni »pokrivala«, na področju »odpisanih in odsluženih« starejših državljanov. Takrat nismo slutili, da bomo kmalu sprožili plaz potreb in zanimanja za izobraževanje starejših. Tudi število socialnih vlog starejših se je zlagoma večalo. Niso bili le dedki in babice, za ti dve vlogi in nove vloge so potrebovali znanje. Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje je bila med prvimi v Evropi. Šla je svojo pot tlakovano z raziskovanjem. Povezala je izobraževanje in delovanje starejših za lokalni razvoj. Prisluhnila je potrebam ljudi in okolja, odzvala se je nanje, napovedovala jih je. Še več, ker so jo zasnovali in jo vodijo andragogi, se razvija drugače kot druge drugod po Evropi. Univerze, samostojne socialne subjekte, združuje v mrežo, danes 52-tih univerz po Sloveniji.

Literatura in viri

Arendt, H. *The Human Condition*, Tantor Media, 2012.

Bourdieu, P. "For a scholarship with Commitement". V: *Profession 2000*. Modern language Association. 2000.

Bračun Sova, R. (ur.) *Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje in muzeji z roko v roki; Izobraževanje za razumevanje in uvajanje prakse starejših prostovoljnih kulturnih mediatorjev*. Ljubljana: Društvo za ITŽO. 2009.

Findeisen, D. *Univerza za tretje življenjsko obdobje v Ljubljani: stvaritev meščanov in vez med njimi*. Ljubljana: Društvo za ITŽO. 2010.

Findeisen, D. *Koraki v prostovoljstvo: naredimo jih skupaj na Univerzi za tretje življenjsko obdobje v Ljubljani*. Ljubljana: Društvo za tretje življenjsko obdobje, 2012.

Knežević, S.: *Izobraževanje starejših na Univerzi za tretje življenjsko obdobje za osebnostno rast in njihovo sodelovanje v družbi*, diplomsko delo, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za pedagogiko in andragogiko, 2007.

Krajnc, A. (ur.) *Kako smo snovali Slovensko univerzo za tretje življenjsko obdobje.*

Ljubljana: Društvo za izobraževanje za tretje življenjsko obdobje, 1992.

Krajnc, A. »Križa ima več podob, rešitev je ena: dajte ljudi na prvo mesto«, uvodnik. V:

Andragoška spoznanja, 16, št. 1, str. 5 – 12.

Krajnc, A.« Individualizacija izobraževanja vodi v mentorstvo, gibanje Znaš, nauči

drugega«. V: *Andragoška spoznanja*, 18, št. 3, str. 19 – 31, 2012.

Krajnc, A. »Quality of Third Age Education, Active Aging and Intergenerational Dialog« V:

Zbornik mednarodne konference, University of Ulm, Ulm: ZAWIW, str. 20 -22, 2012.

Krajnc, A. »Older Adults as a Special Learning Audience« V: *Andragoška spoznanja*, 18, št.

3, str. 10 – 25, 2012.

Krajnc, A. »Mentorji in mentorstvo«. V: *Posebnosti izobraževanja starejših*, Ljubljana:

SUTŽO, str. 7 – 33, 61 – 90, 2013.

Kremžar, M. »Za učenje ni nikoli prepozno«. V: *Tribuna*. Arhiv UTŽO, 1984

Lengrand, P. *An Introduction to Lifelong Education*, Paris: UNESCO, 1970.

Monnerie, A. *Intercoodes méthode de français langue étrangère, Niveau 2*. Paris: Larousse,

1984.

Gunster S. "Gramsci, Organic Intellectuals, and Cultural Studies," in *Jason Frank and John*

Tambornino, eds. Vocations of Political Theory, Minneapolis: University of Minnesota Press,

2000.

Spletne strani

Slovenska univerza od zamisli do uresničitve.

<https://www.youtube.com/watch?v=KqRdxptxeNE>. Pridobljeno 20/09/2016

Prof. dr. Jurij Kunaver.Oddaja Storž, Radio Prvi, 20.5.2016. Pridobljeno 20/09/2016

Kako je nastajal koncept UTŽO. Oddaja Storž, Radio Prvi, 7.7.2010. Pridobljeno 20/09/2016